

Piotr WÓDCZYŃSKI

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa,
Polska

Zakład Karny w Rawiczu do roku 1989

Penitentiary in Rawicz until 1989

• **Abstrakt** •

Przedmiotem analizy jest ewolucja zmian, jakie zaszły przez 170 lat w Zakładzie Karnym w Rawiczu. Dwa najważniejsze cele pracy to: identyfikacja najistotniejszych zmian, jakie dokonały się w funkcjonowaniu Zakładu Karnego w Rawiczu, oraz ocena funkcjonalności tych zmian względem postępów w zakresie realizacji wybranych zadań. Z racji określonej specyfiki oraz skupienia się na konkretnym odcinku czasowym niniejszy artykuł oscyluje w granicach czasowych od powstania Zakładu Karnego w Rawiczu w roku 1819 do 1989 roku, kończącego w Polsce okres rządów komunistycznych. Zmiany, jakie nastąpiły w ZK w Rawiczu, miały związek z dostosowywaniem owej jednostki do bieżących potrzeb elit rządzących. W dużej mierze skupiały się one na przemianach infrastrukturalnych względem danej grupy docelowej (np. więźniów politycznych) oraz były naturalnie powiązane z prawem stanowionym przez organy rządowe, co przyczyniało się do rozwoju jednostki w określonym kierunku. Wskazane zmiany oraz aktualne na tamte czasy prawodawstwo danego zaborcy przyczyniły się niewątpliwie do rozwoju placówki oraz sprawniejszego (w kontekście aktualnych dla tamtych czasów realiów) jej funkcjonowania.

• **Abstract** •

The subject of the analysis is the evolution of changes that have occurred over 170 years in the Penitentiary in Rawicz. There are two aims of the work: the identification of the most important changes that took place in the Rawicz Penitentiary together with the explanation of how they influenced the evolution of the institution. Due to the topic specificity and focus on a specific time period, the analysis oscillates within the time limits from the establishment of the Penitentiary in Rawicz, i.e., 1819, up until 1989, i.e., the year ending the period of communist rule in Poland. The changes that took place in the Penitentiary in Rawicz were related to the adaptation of this unit to the current needs of the ruling elites. To a large extent, they focused on infrastructural changes in relation to a given target group (e.g., political prisoners) and were naturally linked to the law enacted by government bodies, which contributed to the development of the unit in a specific direction. The indicated changes and the current legislation of the partitioning powers at that time undoubtedly contributed to the development of the facility and its more efficient functioning (in the context of the realities of those times).

Słowa kluczowe: zakład karny; resocjalizacja; historia; zmiany; rozwój; osadzeni; władza; przebudowa; technologia; bezpieczeństwo; funkcjonariusz; społeczeństwo; zasady; polityka; standardy; prawa człowieka

Keywords: penitentiary; resocialization; history; changes; development; prisoners; authority; reconstruction; technology; security; officer; society; rules; politics; standards; human rights

Wstęp

Instytucja, jaką jest zakład karny, na przestrzeni lat przechodziła znaczące zmiany w funkcjonowaniu. Początkowo głównym założeniem systemu penitencjarnego było ukaranie osoby skazanej za popełnienie danego czynu zabronionego wraz z jej izolacją od społeczeństwa. Współcześnie duży nacisk kładzie się na funkcję, której wcześniej brakowało – mowa tu o aspekcie resocjalizacyjnym. Służy on zrozumieniu przez skazanego błędu, który popełnił, i przygotowaniu go do ponownego życia w społeczeństwie. W porównaniu chociażby z zeszłym stuleciem funkcje te znacząco się rozwinęły. Wpłynęły na to rozwój nauki, nowe technologie (np. system dozoru elektronicznego) czy zwiększony nacisk na szeroko pojęte prawa człowieka.

Przedmiotem pracy i stanowiącego jej podstawę postępowania badawczego jest historia Zakładu Karnego w Rawiczu oraz zmiany, jakie zaszły od jego powstania (1819 rok) aż do zakończenia komunistycznych rządów w Polsce, a więc w okresie 170 lat. Wybór tego okresu jest powiązany z ówczesną dynamiką zmian na terenie państwa polskiego. Dwa najważniejsze cele niniejszego artykułu to: identyfikacja najważniejszych zmian, jakie zaszły w funkcjonowaniu Zakładu Karnego w Rawiczu, oraz ocena funkcjonalności tych zmian w odniesieniu do rozwoju w zakresie realizacji wybranych zadań.

Aktualny stan badań w tematyce więziennictwa w Polsce charakteryzujący się znikomą ilością źródeł naukowych jest kolejnym argumentem dla autora, by wzbogacić ten zbiór o nową pozycję z tej dziedziny. Chęć szerokiego ujęcia dokonanych w tej jednostce zmian również miała wpływ na wybór problemu badawczego. Jednym z nielicznych odwołań jest praca *Autowizerunek funkcjonariusza służby ochrony więziennictwa: studium przypadku Zakładu Karnego w Rawiczu* (Wódczyński, 2019). Ma to oczywiście związek z ząbwiącą się tematyką, brakiem możliwości odwołań do innych prac związanych z funkcjonowaniem tej jednostki (z racji ich braku) oraz kwestią kontynuacji wybranych wątków i ich rozwinięciem. Dodatkowo wnioski wynikające z badania tam przeprowadzonego mogą stanowić swoiste nakreślenie przyczyn pewnych zmian odnoszących się do kwestii psychologicznych i wizerunkowych osób służących w tej jednostce.

W artykule zostaną rozważone następujące problemy badawcze: Jakie zmiany nastąpiły w funkcjonowaniu ZK w Rawiczu? W jakim stopniu funkcjonalne były owe zmiany w odniesieniu do rozwoju w zakresie realizacji wybranych zadań? Pomoże to zrozumieć niektóre aspekty funkcjonowania ZK, system zmian wprowadzanych tam zarówno odgórnie, a więc tych powiązanych z polityką władz, jak i oddolnie, a więc decyzji powiązanych z osobami władnymi w obrębie funkcjonowania tej jednostki, oraz ich wpływ na funkcjonariuszy i pracowników ZK w Rawiczu. Dzięki wskazanym problemom badawczym możliwe jest sformułowanie hipotez badawczych. Prawdopodobnie większość zmian w tej jednostce wynikała z wprowadzanych zmian prawnych oraz szeroko zakrojonej polityki ówczesnych władz, które przyczyniły się do sprawniejszego i wydajniejszego funkcjonowania tej jednostki. Kolejnym etapem tej części pracy jest wskazanie metod, którymi posługiwał się badacz podczas zbierania danych, a więc kolejno: jakościowa analiza źródeł, badanie sondażowe; technik: jakościowa analiza treści, wywiad pogłębiony oraz narzędzi: arkusz pytań do wywiadu pogłębionego i zestaw pytań do źródeł.

Pierwsza część tekstu obejmuje wprowadzenie do tematyki pracy oraz nakreślenie pewnych ram i założeń metodycznych, w dalszej części artykułu ukazano model teoretyczny. Następnie autor skupił się na tym, by uświadomić czytelnika o specyficznym charakterze formacji, jaką jest Służba Więzienna, wprowadzając do artykułu podrozdział mający w esencjonalny sposób nakreślić jej charakterystykę. Ważnym elementem badania jest jego część poświęcona historii zakładu, w której ujęto całościowo ramy czasowe interesujące autora ze szczegółowym wskazaniem ważnych zaisc, jakie miały miejsce na terenie tej jednostki w odniesieniu do relacji między historią a polityką. Ostatnią częścią tekstu jest zakończenie, w którym podsumowano całość artykułu, ukazano rezultaty rozwiązania problemów badawczych oraz omówiono ich znaczenie.

W tym miejscu warto również odnieść się do modelu teoretycznego więzienia idealnego, który w bardzo trafny sposób został przedstawiony w książce *Nadzorować i karać. Narodziny więzienia* autorstwa Michela Foucaulta (2020). Pozycja ta pozwala w szczególności ukazać obraz instytucji, jaką są więzienia. W opinii autora składają się na niego: nieustający system nadzoru, przemiany prawodawstwa, relacje między władzą a wiedzą oraz analiza przemian systemu karania oraz jego stopniowej rozbudowy o nowe elementy. Odnosi się ona też do poszanowania praw człowieka. Najważniejszym jednak aspektem tej książki jest sam system karania (podczas którego wyrok był dopiero punktem rozpoczęcia) oraz proces socjalizacji. Jest tu ukazana rola zarządcy palcówki jako nauczyciela, który widząc zmiany lub ich brak, ma możliwość wpływania na długość i intensywność odbywania kary.

Tematyka, z którą mierzy się autor pracy, wymaga stworzenia pojęć pozwalających zachować jej klarowność oraz logiczny ciąg myślowy. Warto zaznaczyć, że „funkcjonariusz” znaczy tyle samo co mundurowy pracownik zakładu karnego (dalej: ZK) niezależnie od pionu, w jakim się znajduje. „Pracownik ZK” z kolei oznacza etatowego, niemundurowego (cywilnego) pracownika zakładu karnego. Kolejnymi pojęciami, które należy wskazać, są „służba” oraz „praca”. Dobrze znany jest fakt, że w jednostkach mundurowych (w skład których wchodzi Służba Więzienna) należy używać pojęcia „służba”. Dlatego też pojęcie to będzie stosowane w odniesieniu do pracowników mundurowych zakładu karnego. Pojęcie „praca” będzie zaś przypisane do pracowników cywilnych ZK w Rawiczu.

Służba Więzienna (dalej: SW), podobnie jak wojsko i policja, należy do segmentu służb mundurowych. Początki jej powstania w Polsce datuje się na 8 lutego 1919 roku. Ma ona własną strukturę organizacyjną, a jej zwierzchnikiem jest Minister Sprawiedliwości. Minister wnioskuje o powołanie (jak również o odwołanie) Dyrektora Generalnego Służby Więziennej przez Prezesa Rady Ministrów. Podstawą prawną obecnego funkcjonowania tej formacji jest Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 roku o Służbie Więziennej. Z powodu specyfiki tej służby (głównie z racji jej bardzo zamkniętego, hermetycznego charakteru oraz kwestii przebywania na co dzień z osadzonymi) jest ona uważana za jedną z trudniejszych i najbardziej stresogennych. Od jej członków wymaga się odpowiednich cech psychofizycznych oraz niemalże całkowitego oddania się służbie. Opinia, jaką cieszą się osoby zatrudnione w SW, również nie zachęca do wstąpienia w jej szeregi. Ma to związek zarówno z historią tej formacji na przestrzeni lat (katowanie więźniów, zmiany zasad tam panujących pod dyktando aktualnych władz oraz wszelkiego rodzaju inne represje i uciski stosowane wobec więźniów przez strażników), jak i faktem stałego, codziennego przebywania z wszelkiej maści ludźmi z granicy marginesu społecznego, który nigdy nie napawał społeczeństwa miłością do tej formacji. Kluczowa jest również niemożność obiektywnego spojrzenia na pracę SW spowodowana brakiem rzetelnych informacji. W większości ograniczają się one do plotek, które wywołują jedynie efekt odwrotny do zamierzonego.

Ze względu na specyfikę SW pozyskiwanie informacji, prowadzenie badań i inne kwestie naukowego poznania są bardzo utrudnione. Wynika to ze sposobu działania systemu zakładów karnych, ich hermetyczności oraz obowiązku ochrony niektórych informacji. Jednakże z drugiej strony tajemniczość tego środowiska zwiększa naturalną chęć jego poznania oraz stanowi wyzwanie, które warto podjąć, by poszerzyć zakres wiedzy o tej sferze życia społecznego.

Zakład Karny w Rawiczu – rys historyczny

Zakład Karny w Rawiczu ma bardzo bogatą historię. Razem z ZK we Wronkach jest on najbardziej rozpoznawalną placówką penitencjarną na terenie Polski. Mogą o tym świadczyć powiedzenia nawiązujące do możliwości osadzenia w tej placówce: „Kto nie ryzykuje, w Rawiczu nie siedzi” oraz liczne nawiązania telewizyjne, np. w serialu *Miodowe lata*, gdzie w byłego osadzonego w tej placówce sąsiada wcielił się Waldemar Obłóza. Więzienie w Rawiczu znalazło się również w wielu internetowych zestawieniach jako to o bardzo wysokim rygorze, szeregu obostrzeń stosowanych wobec więźniów oraz surowości kar (StrzałW10ke). Szczególnie dotyczy to historii okołowojennej tej jednostki.

Zakład Karny w Rawiczu powstał z inicjatywy władz pruskich, które na mocy ustaleń Kongresu Wiedeńskiego zajęły część ziem polskich. Postanowiły one, że w Wielkim Księstwie Poznańskim konieczne jest utworzenie osobnego więzienia dla przestępców pochodzących z prowincji poznańskiej. Na ten cel w 1818 roku przeznaczone zostało pomieszczenie byłego klasztoru reformatów w Rawiczu. Po procesie adaptacji budynku rawickie więzienie rozpoczęło funkcjonowanie 15 grudnia 1820 roku. Jednostka ta nie przestawała się rozwijać, a w kolejnych latach przekształcano i dobudowywano kolejne pomieszczenia. W związku z tymi zmianami jeden z najsłynniejszych dziś zakładów karnych mógł pomieścić w końcu XIX wieku ponad 1300 osób.

Dopiero około 100 lat po utworzeniu więzienia, a dokładnie 1 marca 1920 roku, zostało ono przekazane stronie polskiej. Tym samym weszło w zakres działania Wydziału Więziennego Departamentu Spraw Wewnętrznych byłej Dzielnicy Pruskiej. Kolejną ważną datą w historii więzienia jest 13 listopada 1921 roku, kiedy znalazło się ono w strukturze więziennictwa II RP. Jednostka ta stała się jednym z największych w kraju więzień samodzielnych I klasy. Została przeznaczona dla osób odbywających kary za przestępstwa pospolite (od 5 do 15 lat pozbawienia wolności), kary dożywotniego pozbawienia wolności oraz, co niezmiernie ważne dla historii tego zakładu, więźniów politycznych. Jednostka w dalszym ciągu była rozbudowywana i przekształcana dla aktualnych potrzeb. W połowie lat 30. XX wieku funkcjonowały już dwa pawilony mieszkalne (462 cele pojedyncze oraz 26 cel wspólnych), które sumarycznie mogły pomieścić 1200 osób. Oprócz pomieszczeń mieszkalnych ZK w Rawiczu dysponował także trzynastoma karcercami, pięcioma ciemnicami oraz pralnią i łaźnią (Żerko, 2004).

Więźniowie polityczni byli osadzani w więzieniu w Rawiczu w celu odbywania kary powyżej 5 lat pozbawienia wolności. Od początku Zakład Karny w Rawiczu był jednym z najcięższych w kraju (dla „normalnych” osób skazanych) oraz zdecydowanie

najcięższym dla więźniów politycznych w II RP. Oprócz opozycjonistów przebywali w nim także komuniści oraz przedstawiciele mniejszości narodowych. Przebywały w nim znane postacie historyczne, takie jak: Marcelli Nowotko, Bolesław Bierut czy Paweł Finder. W Rawiczu wyroki odbywali m.in. prof. Wiesław Chrzanowski, Władysław Bartoszewski, pisarz i żołnierz AK Kazimierz Moczarski, adwokat i działacz polityczny Władysław Siła-Nowicki czy profesor KUL i poseł na Sejm II RP Ignacy Czuma. W kwietniu 1950 roku w rawickim więzieniu zmarł jeden z przywódców Polski Podziemnej, sądzony w moskiewskim procesie szesnastu Kazimierz Pużak.

Ostatnią grupą więźniów politycznych, którzy odbywali kary w więzieniu w Rawiczu, były osoby aresztowane po wydarzeniach Czerwca '56.

W związku z niemiecką agresją na Polskę w 1939 roku więzienie zostało przemianowane na Obóz Karny (jeden z najsurowszych w III Rzeszy). W czasie okupacji w sumie przebywało w nim około 16 tysięcy osób. Najwyższa odnotowana liczba dzienna wynosiła 2470 więźniów (stan na 22 sierpnia 1942 roku), natomiast średnia liczba uwięzionych wynosiła 1900 osób. Warto dodać, że co trzecią uwięzioną osobę wywieziono do obozów koncentracyjnych, takich jak Oświęcim czy Gross-Rosen. Liczbę zmarłych ocenia się na 886 osób (Służba Więzienna).

W okresie powojennym z racji zajęcia Rawicza przez Armię Czerwoną 22 stycznia 1945 roku rawickie więzienie zostało przejęte przez radziecką Komendę Wojenną, a dzień później przekazane NKWD i ponownie uruchomione. Początkowo znaleźli się w nim niemieccy jeńcy oraz osoby tej samej narodowości, wkrótce zaczęto tam osadzać także polskich obywateli. Powody uwięzień były różnorakie – od oskarżeń dotyczących kolaboracji z Niemcami, po działania opozycyjne oraz była służbę w Armii Krajowej.

W związku ze zmianami wprowadzanymi na terenie jednostki (takimi jak np. zaprzestanie osadzania tzw. więźniów śledczych) następowało przekształcanie się zakładu w ośrodek dla więźniów politycznych – Centralne Więzienie (dalej: CW).

Z powodu ciągłych transportów niemieckich jeńców wojennych więzienie było nieustannie przeludnione. Fatalne warunki, w jakich musieli przebywać więźniowie, traktowano jako dodatkowy element represyjny. By ukazać skalę napływu osadzonych, warto posłużyć się danymi: 1947 rok – 1198 więźniów, 1948 rok – 1068 więźniów, 1949 rok – 1970 więźniów. W latach późniejszych liczby te jeszcze wzrosły: 1953 rok – 3434 (rekord), 1954 rok – 2124 więźniów. Według regulaminowego wskaźnika zaludnienie więzienia powinno wynosić 634 osoby, aczkolwiek drugi ze wskaźników, tzw. wskaźnik maksymalny, określał liczbę miejsc na 2964. Łatwo zauważyć, że nawet ten drugi wskaźnik był przekraczany. W więzieniu przebywały także osoby młodociane (m.in. niespełna 16-letni więzień polityczny) oraz kobiety, chociaż stanowiły one zdecydowaną mniejszość (Żerko, 2004).

Z założenia CW było więzieniem karnym, lecz wykonywano w nim również wyroki śmierci. Trafnie oddają to słowa badacza problematyki więziennictwa okresu stalinowskiego: „w więzieniu w Rawiczu w latach 1945–1947 osoby skazane na karę śmierci wyrokami karnych sądów specjalnych i sądów okręgowych za przestępstwa wojenne lub pospolite tracono przez powieszenie. Miejscem egzekucji były różne okazyjnie przygotowane w tym celu pomieszczenia, np. hala produkcyjna, garaż. Natomiast więźniów politycznych skazanych przez sądy wojskowe na karę śmierci rozstrzeliwano (w rzeczywistości mordowano tzw. metodą katyńską) w pomieszczeniach piwnicznych oddziału I pawilonu białego” (Bedyński, 1995). Dokonywano tu również potajemnych mordów, które pozorowano na samobójstwa.

Początkowo służbę w więzieniu pełnili w dużej mierze byli funkcjonariusze więziennictwa, a także byli komendanci. Paradoksalnie jednak, z racji swej zbyt regulaminowej postawy (czyli brak represji wobec więźniów politycznych), doświadczali oni represji ze strony władz centralnych. Jeden z naczelników CW w Rawiczu, Zygmunt Grabowski, został z tego powodu zgładzony. W związku z powyższym uzupełniano personel osobami pewnymi pod względem politycznym. Natomiast strażników z dłuższym stażem (szczególnie tych, którzy zostali zmuszeni przez niemieckiego okupanta do pozostania na stanowisku) dokładnie prześwietlano. Szczególny nacisk kładziono na sprawdzanie osób, które piastowały stanowiska kierownicze. Miały być one bezwzględnie oddane elitom rządzącym. Metod dręczenia więźniów politycznych nauczano w szkołach kształcących przyszłych strażników więziennych oraz na kursach Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa z siedzibą w Poznaniu.

Od początku aktywności zbrojnego podziemia antykomunistycznego dochodziło do ataków na budynki więzienne. W związku z tym od wiosny 1945 roku CW w Rawiczu strzegły posterunki Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego z Poznania. Wycofano je dopiero na początku lat 50., natomiast strażnicy więzienni zostali wyposażeni w karabiny maszynowe i ustawieni na wieżyczkach.

W jednostce tej systemowi represji poświęcano wiele uwagi. Oprócz nieustających szykan, obelg ze strony strażników, porównań do Niemców (co ówczesnie uważano za jedną z najgorszych obelg) itp. starano się umieszczać w celach konfidentów, których celem było uzyskanie różnego rodzaju przywilejów w zamian za donoszenie na współwięźniów.

Ciasnota panująca w celach (8 mkw. przeznaczonych początkowo dla 7–9 więźniów, a w 1952 roku dla 16) była jedną z wielu niedogodności, z którymi osadzony musiał się mierzyć. Inne elementy represji to uciążliwe pluskwy, niemożność posiadania własności prywatnej, częste przenoszenie między celami, ciągłe rewizje, bardzo oszczędne wydawanie wody oraz głodowa dieta (np. śniadanie – półlitrowa

kawa zbożowo-żółdziowa oraz 400–500 g czarnego chleba). Aktywność fizyczną ograniczono do 20–30 minut spaceru, jednakże nie odbywał się on regularnie. Czasami więźniom odmawiano spacerów przez wiele miesięcy. Widzenia również ograniczały się do 15 minut raz w miesiącu.

Więzienny szpital był przeznaczony dla około 50 więźniów, jednakże podobnie jak cele był on często przepełniony. W dużej mierze pomoc zależała od charakteru i podejścia lekarza, który musiał wyrazić zgodę na pomoc. W przypadku osadzonych niepolitycznych poprawa stanu zdrowia opierała się w dużej mierze na lepszej diecie (m.in. mleczna zupa z cukrem na śniadanie) oraz możliwości całodniowego wypoczynku.

Od 1954 roku stopniowo łagodzono represje, jakimi byli objęci więźniowie. Miało to związek z dokonującą się w Polsce odwilżą. Po 1956 roku, mimo że nadal pozostawało jednym z dwóch najbardziej znanych więzień w Polsce, rawickie więzienie nie pełniło już funkcji ośrodka dla więźniów politycznych. Zwierzchność nad polskim więziennictwem przejęło Ministerstwo Sprawiedliwości. Wiązało się to z bardziej ludzkim traktowaniem osób skazanych. Wówczas celem pobytu w ZK stała się resocjalizacja poprzez takie czynności jak: praca, nauka oraz szereg zajęć kulturalnych.

Spokój w więziennych murach utrzymywał się aż do sierpnia 1989 roku, kiedy to w związku z falą protestów w Polsce również więźniowie zdecydowali się wyrazić swoje niezadowolenie. Konkretnie chodziło o ustawę amnestijną. Był to jeden z głośniejszych buntów w tych latach. Z informacji, które udało się uzyskać od jednego z byłych funkcjonariuszy ZK w Rawiczu, wynika, że podczas owego buntu spędził on na służbie łącznie prawie dwie doby. Zdażył jedynie zadzwonić do sąsiadów, aby poinformować rodzinę, że za szybko nie wróci do domu. Jego najbliżsi nie mogli nawet donieść mu artykułów higienicznych czy jedzenia. Wspominał on z wielkim żalem o pewnym młodym funkcjonariuszu z bardzo krótkim stażem, który podczas wspomnianych wydarzeń został wzięty na zakładnika przez osadzonych i doznał tak dużego uszczerbku na zdrowiu psychicznym, że nie był w stanie kontynuować służby. Nieco później przeszedł na rentę. Z informacji uzyskanych przez autora niniejszej pracy wynika, że do tej pory nie wrócił do pełnej sprawności psychicznej. Więźniowie, chcąc „rozpropagować” zajście, wchodzili na dach więzienia, skąd krzyczeli, żywo gestykulowali oraz palili śmieci. Osiągnęli w pewien sposób swój cel, gdyż wiele osób przechodziło wtedy (w miarę możliwości) blisko placówki, by zobaczyć na własne oczy, co się dzieje. W opanowaniu sławetnego buntu uczestniczyli także funkcjonariusze ZK z innych, pobliskich jednostek, m.in. z Wołowa. Cały Zakład Karny funkcjonował wtedy na pełnych obrotach. Wyły syreny alarmowe, zabezpieczono teren wokół jednostki oraz nieustannie monitorowano nastroje buntowników, prowadzono także negocjacje. Według relacji osób postronnych owo zajście oraz

wzmoczona praca Zakładu Karnego trwały kilka dni. Natomiast w oficjalnych informacjach można znaleźć doniesienia, że sam „bunt” wybuchł 2 sierpnia, a kolejnego dnia (tj. 3 sierpnia) został stłumiony. Finalnie to zbiorowe wystąpienie udało się w pełni opanować dzięki umiejętnościom negocjacyjnym załogi ZK.

Zakończenie

Od momentu powstania z inicjatywy władz pruskich ZK w Rawiczu przechodził szereg zmian infrastrukturalnych związanych z przystosowaniem byłego budynku klasztoru reformatów do nowej roli. Po stu latach został przekazany stronie polskiej, gdzie figurował jako jedno z największych więzień I klasy w II RP z przeznaczeniem dla osób odbywających kary za przestępstwa pospolite, kary dożywotniego pozbawienia wolności oraz dla więźniów politycznych. Stałe rozbudowywanie oraz zmiany infrastrukturalne przyczyniały się do zwiększenia liczby miejsc dla osadzonych. Okres funkcjonowania w II RP przyniósł ZK w Rawiczu miano najcięższego zakładu karnego dla więźniów politycznych oraz jednego z najcięższych w Polsce ogółem. Wydarzenia związane z wybuchem II wojny światowej spowodowały przekształcenie jednostki w Obóz Karny nadzorowany przez III Rzeszę. Sześć lat później pod wpływem dalszych wydarzeń został on przejęty przez Rosjan i niedługo potem przemianowany na Centralne Więzienie. Wtedy to bito rekordy, jeśli chodzi o maksymalne przeludnienie. Sytuacja zaczęła się poprawiać dopiero w 1954 roku. Odwilż oraz przejęcie ZK przez Ministerstwo Sprawiedliwości pomogły zapewnić bardziej ludzkie warunki dla osadzonych oraz względny spokój, który panował aż do buntu w 1989 roku. Wyraźnie widać więc, że zmiany, jakie nastąpiły w ZK w Rawiczu, miały związek z dostosowywaniem owej jednostki do potrzeb aktualnych władz. W dużej mierze skupiały się one na zmianach infrastrukturalnych względem danej grupy docelowej (np. więźniów politycznych) oraz naturalnie były powiązane z prawem, co przyczyniało się do rozwoju jednostki w konkretną stronę. Owe zmiany oraz aktualne na tamte czasy prawodawstwo danego zaborcy przyczyniły się do jej rozwoju oraz „sprawniejszego” jej funkcjonowania (w tym wypadku głównie w zakresie karania osadzonych), co niewątpliwie pozwala przyjąć postawioną wcześniej hipotezę, oczywiście w odniesieniu do wskazanych czasów oraz prowadzonej wówczas polityki. Z kolei odpowiedzi na sformułowane pytania badawcze prezentują się następująco: Zmiany, które nastąpiły w funkcjonowaniu ZK w Rawiczu, miały głównie charakter infrastrukturalny, powiązany z dostosowaniem jednostki do aktualnych potrzeb elit rządzących, oraz prawny pod kątem uregulowania przepisów zgodnie z obowiązującym w danej chwili prawem.

Bibliografia:

- Bedyński, K. (1995). Więzienie we Wronkach i w Rawiczu w systemie więzień politycznych. W: W. Józwiak (red.). *W złowieszczych murach Wronek i Rawicza. Wspomnienia więźniów politycznych*. Poznań: Związek Więźniów Politycznych Okresu Stalinowskiego.
- Bruder, P. (2018). *Historia Zakładu Karnego w Rawiczu*. Pobrane z: <https://www.sw.gov.pl/galeria/%20Historia%20Zak%C5%82adu%20Karnego%20w%20Rawiczu>.
- Foucault, M. (2020). *Nadzorować i karać. Narodziny więzienia*. Warszawa: Wydawnictwo Aletheia.
- Służba Więzienna. (2018). *Opis jednostki*. Pobrane z: <https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-w-rawiczu>.
- StrzałW10ke. (2019). *10 najgorszych więzień w Polsce #2*. Pobrane z: https://www.youtube.com/watch?v=WHFi5gFDWEQ&ab_channel=Strza%C5%82W10ke.
- Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej, Dz.U. z 2010 r. Nr 79, poz. 523.
- Wódczyński, P. (2019). *Autowizerunek funkcjonariusza służby ochrony więziennictwa: studium przypadku Zakładu Karnego w Rawiczu*. Poznań: WNPiD UAM.
- Wódczyński, P. *Wywiad z byłym (anonimowym) funkcjonariuszem ZK w Rawiczu*.
- Żerko, S. (2004). *Rawicz – zarys dziejów*. Poznań–Rawicz: Urząd Miejski Gminy Rawicz, Korab Reklama Sp. z o.o.